

A francia–magyar diplomáciai kapcsolatok egy meghatározó fejezete

Garadnai Zoltán: Franciaország és a keleti biztonság François Mitterrand elnöksége alatt. A magyar–francia kapcsolatok története (1981–1995). Dialóg Campus, Budapest, 2020. 186 oldal

Garadnai Zoltán, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának főlevéltárosa a francia–magyar kapcsolatok történetét kutató magyar történészek középgenerációjához tartozik, aki eddigi pályafutása során már több kötetet és számos tanulmányt szentelt a két ország közti diplomáciai viszonyrendszer történetének. Szakmai beágyazottságának, érdeklődésének és elhivatottságának köszönhetően ezek a munkák alapvetően a magyar és francia levéltárakban végzett kutatások eredményeit adják közre; ebből kifolyólag számos új információval gazdagítják a témakör iránt érdeklődőket.

Legutóbb megjelent kötete is ebbe a sorba illeszkedik, mivel a szakirodalmi források mellett elsősorban a párizsi Külügyi Levéltárban (*Archives du Ministère des Affaires Étrangères*), illetve a szerző munkahelyén, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található dokumentumokra támaszkodva mutatja be a két állam közti diplomáciai kapcsolatok egy különösen érdekes és mindeddig viszonylag kevésbé ismert fejezetét. Munkájában a Franciaország és Magyarország között fennálló diplomáciai kapcsolatokat veszi górcső alá François Mitterrand két elnöki ciklusa idején, vagyis az 1981 és 1995 közötti periódusban. Tekintettel az ebben az időszakban a világpolitikában végbemenő változásokra, amelyek természetesen jelentős mértékben hatottak Közép-Európa történetére is, a korszak diplomáciatörténetének korábban viszonylag kevésbé ismert francia aspektusa különösen érdekes lehet a magyar olvasók számára.

A két fél eltérő politikai súlyából kifolyólag a francia politikai vezetés elképzelései a térséggel kapcsolatos francia fellépésről, konkrétan Mitterrand köztársasági elnök keleti politikája meghatározó jelentőséggel bírt a kétoldalú kapcsolatok alakulása szempontjából. Ennek fő jellemzői a realizmus és a konstruktivizmus voltak, amelyekre építve a francia államférfi a nacionalizmus újjáéledésének elkerülését és az európai együttműködés kiterjesztését tűzte ki célul – francia irányítás alatt. Ez az ambiciózus elképzelés – a szükséges francia politikai befolyás hiányában – végül nem valósulhatott meg, így a hangsúly az euraatlanti integrációra helyeződött át, amely már multilaterális alapon folyt az adott államokkal ápolt kétoldalú kapcsolatok háttérbe szorulásával. A fenti helyzetből kifolyólag a kötet felépítése alapvetően kronologikus: három fejezete időrendben haladva az 1981 és 1988 közötti, majd a változó politikai helyzethez igazodva az 1989-től 1991-ig terjedő, végül pedig az 1992-től 1995-ig terjedő időszakot tárgyalja. Az egyes fejezetek tematikai felépítése azonos logikát követ: a szerző a szélesebb nézőpontot fokozatosan szűkítve először Franciaország általános diplomáciai helyzetét vázolja fel a nemzetközi szinten, majd ezt követően az ország Kelet-Európa politikáját vizsgálja, végül pedig ezen belül a francia–magyar kapcsolatokra fókuszál.

A mű első fejezete olyan időszakot (1981–1988) elemez, amely a hidegháborús feszültség felerősödésének jegyében telt. Ez rányomta a bélyegét Franciaország külpolitikájára is, amely alapvetően nyugatbarát álláspontot képviselt ebben a konfliktusoktól terhelt időszakban, ezért egyre nagyobb távolságot tartott a Szovjetuniótól, miközben fokozatosan szorosabbra fűzte kapcsolatait nyugati szövetségeseivel. Eközben jelentős hangsúlyt fektetett arra, hogy az európai

kontinens nyugati felén fenntartsa Franciaország vezető szerepét, amit a Német Szövetségi Köztársaság nyugat-európai integrálásával kívánt biztosítani. Mindezzel együtt Mitterrand fontosnak tartotta de Gaulle hagyományos külpolitikájának folytatását, vagyis az Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európa eszméjét szem előtt tartva a kelet-nyugati kapcsolatok fejlesztését, amelyben – vezető európai hatalomként – értelemszerűen Franciaországnak kellett élen járnia. A régió országainak belső viszonyaihoz – emberi jogok helyzete, modern gazdaságpolitika stb. – igazodva államonként eltérő kapcsolatot kialakítására törekedett; a fő cél a változásokban élen járó országokkal való szorosabb viszony volt. Ennek megfelelően a korábban kiemelt pozícióban lévő Lengyelország és Románia háttérbe került a francia külpolitikában, míg Magyarország és Bulgária nagyobb figyelmet kapott, mivel ezekkel távlatilag sokkal ígéretesebbnek tűnt a politikai, gazdasági és kulturális együttműködés. A rendszer stabilitásának megőrzését szem előtt tartó magyar kormány is érdekelt volt a korábban megindult nemzetközi enyhülés fenntartásában és a gazdasági kapcsolatok kiszélesítésében, ezért a kétoldalú együttműködést fokozatosan egyre magasabb szintre emelték. Ez a fejlődési folyamat nem volt egyenletes minden téren, mivel a politikai és kulturális kapcsolatok jóval magasabb szintre jutottak, mint a gazdaságiak, bár az utóbbiak eleve nagyon alacsony bázisról indultak növekedésnek.

1985-től új mederbe terelődött a nemzetközi nagypolitika. Súlyos gazdasági nehézségei miatt a Szovjetunió reformokat vezetett be, ugyanakkor közeledni kezdett az Egyesült Államokhoz, így a két nagyhatalom a kétoldalú viszonyok rendezése felé mozdult el, ami hatott Franciaország keleti politikájára is. A francia külpolitika egyre szorosabbra fűzte bilaterális kapcsolatait a régió országaival, és – eredeti célkitűzéseivel összhangban – a hagyományosan német orientációjú térségben vezető szerepet próbált kiépíteni politikai és gazdasági téren egyaránt.

Ennek jegyében egyre magasabb szintre fejlesztették a magyar féllel is a kapcsolatokat, mivel a fennálló stabil és harmonikus politikai viszonyra építve folyamatosan erősíthették a gazdasági és kulturális együttműködést is a két ország között. Ugyanakkor a Magyarországon 1988-ban bekövetkező politikai változások és az egyre növekvő gazdasági nehézségek, valamint az európai helyzet általános átalakulása folytán a kapcsolatrendszer jövőjével kapcsolatban aggályok merültek fel a francia kormányzat köreiben, amely ennek ellenére elkötelezte magát a jó kapcsolatok fenntartása mellett.

Az 1989 és 1991 közötti időszak eseményeit bemutató második fejezet nemzetközi nagypolitikára koncentrálnak része kiemeli, hogy a szuperhatalmak éles szembenállását a Szovjetunió súlyának jelentős csökkenése és az ebből fakadó esetleges bonyodalmak elhárításának szándéka váltotta fel, ami Washington értelmezésében az amerikai jelenlét fokozódásával járt együtt az európai kontinensen. A kelet-közép-európai stabilitás fenntartása és az európai erőegyensúly gyors felborulásának elkerülése érdekében Franciaország is elfogadta az amerikai befolyás növekedését. Ebbe a folyamatba illeszkedtek a francia keleti nyitási politikai elemei is; azonban kivitelezésüket a berlini fal leomlása, valamint a régió országaiban lezajló gyors és előre nem látott politikai változások nagy mértékben befolyásolták. A francia–német viszony alapvetően erős maradt, ami hozzájárult az európai integrációs folyamat továbbviteléhez; ugyanakkor a keleti-európai régióban Franciaország diplomáciai téren fokozatosan háttérbe szorult az egyesülő Németország mögött. Ennek következtében a francia keleti külpolitika eredeti céljainak teljes körű megvalósítása már nem volt reális cél a megváltozott nagyhatalmi és európai politikai viszonyok között.

Ebben az időszakban Párizs Lengyelországot, Csehszlovákiát és Magyarországot tartotta kiemelt partnereinek a térségben, s velük szorosabb kapcsolat kiépítésére törekedett. A francia külpolitika vezetői pozití-

van értékeltek a Magyarországon zajló politikai változásokat, ugyanakkor tartottak azok esetleges destabilizáló hatásától, mivel ezekre egyre súlyosbodó gazdasági helyzetben került sor. Ebben a gyorsan változó közegben Franciaország célja az európai integrációs folyamat támogatása, a gazdasági befektetések növelése és a kulturális együttműködés továbbfejlesztése volt. Ezeknek a megfontolásoknak a jegyében került sor Mitterrand elnök magyarországi látogatására is 1990 elején, amely ugyanúgy hozzájárult a kétoldalú kapcsolatok magasabb szintre emeléséhez, mint Antall József magyar kormányfő ismétlődő franciaországi látogatásai ugyanezen év során. Mindezek eredményeképpen a két ország között új szintre léptek a kapcsolatok, valódi bizalmi viszony épült ki, melynek keretében Párizs teljes mértékben támogatta a magyar fél nyugat-európai integrációját, 1991-ben pedig egy barátsági szerződés megkötésére is sor került a két állam között. Budapest is elköteleződött az euroatlanti integráció mellett, melynek keretében a franciák által szorgalmazott európai konföderáció ötletét is támogatta a kétoldalú egyeztetések során. 1991 szeptemberében egy úgynevezett entente-szerződést is kötött a két állam, amely a fenti célok megvalósítását kívánta elősegíteni. A politikai téren kialakult harmonikus viszony ellenére a gazdasági együttműködés továbbra is alacsony szinten maradt, noha mindkét fél erőfeszítéseket tett ennek javítása érdekében. Egyetlen kérdés kapcsán volt érdemi véleménykülönbség a magyar és a francia vezetés között: míg az előbbi a NATO-tagság elérésével kívánta garantálni saját maga és a régió biztonságát a változó politikai viszonyok között, addig az utóbbi egy általánosabb integrációs folyamat segítségével, amelyben a NATO nem kapna közvetlen szerepet. Ez az elképzelés Párizs számára – a térségben kialakított francia pozíciók védelme és erősítése mellett – egyben az amerikai befolyási zóna kiterjesztésének gátjával is szolgált volna.

A harmadik fejezet az 1992 és 1995 közötti időszak diplomáciai eseményeinek be-

mutatására helyezi a hangsúlyt. Ekkorra már egyértelművé vált, hogy a hidegháború végérvényesen lezárult, és egyetlen szuperhatalomként az Egyesült Államok gyakorol meghatározó befolyást a világpolitikára. Mindezzel együtt az új európai politikai rend kialakítása nagy feladatot jelentett, hiszen olyan kihívásokkal kellett szembesülni, mint a Szovjetunió felbomlása, a délszláv háború és az Európai Unió létrehozása. Ilyen körülmények között a kontinens biztonságpolitikájának kiépítése és a közép-európai államok új helyének meghatározása szintén nemzetközi együttműködést igényelt. A komoly belpolitikai problémákkal is küszködő francia kormányzat sikeresen működött közre az Európai Unió 1993-as létrejöttében, mint ahogy a francia–német tengely is sikerrel vette a német egyesülés által jelentett kihívást; ugyanakkor a közép- és kelet-európai térségben való politikai, gazdasági és kulturális terjeszkedésben – részben saját átmeneti inaktivitása következtében – jelentősen lemaradt német partnere mögött, amely hagyományosan erős pozíciókkal rendelkezett a régióban (s azokat most még tovább tudta erősíteni). A francia külpolitika érdeklődése a térség iránt 1993-ban éledt újjá, mivel ekkortól kezdve a külügyi szervek újra jelentős erőfeszítéseket tettek az érintett országokkal fennálló kapcsolatok magasabb szintre emelése érdekében.

Ennek az új dinamikának a jegyében Franciaország jelentősen javította kapcsolatait nem csupán a közép-európai országokkal, hanem a kontinens posztszovjet államaival is; így jelentősen megélnyült az együttműködés a balti térség és Kelet-Európa korábbi szovjet tagköztársaságaival. Párizs a visegrádi országokat egy tömbben kezelte nem csupán földrajzi elhelyezkedésüknek, hanem sok szempontból hasonló politikai és gazdasági fejlődésüknek köszönhetően is. 1993-tól kezdve ezekkel az államokkal is fokozta a korábban némiképp lanyhulni látszó együttműködést, így Csehszlovákia felbomlása után 1993 folyamán mindkét utóállammal felvette a diplomáciai kapcsolatot, és

biztosította a régi-új partnereket Franciaország elkötelezettségéről a további szoros kooperáció mellett minden fontosabb területen. Magyarország esetében különös hangsúlyt fektettek a hányatott történelmi múlt által beárnyékolt kulturális kapcsolatok felvirágoztatására. Ennek keretében került sor 1992-ben az új Francia Intézet felavatására Budapesten. Ez megerősítést jelentett a magyar politikai vezetés számára azzal kapcsolatban, hogy a Franciaország iránti magyar elkötelezettség viszonzásra talál. Ezt igazolni látszottak Alain Juppé külügyminiszter 1993. júliusi, majd François Léotard védelmi miniszter augusztusi magyarországi látogatásai is, amelyek hozzájárultak a kapcsolatok magasabb szintre emeléséhez. Ennek jegyében aktívan támogatták Magyarország mielőbbi uniós csatlakozását, mellyel egyben a német befolyás növekedését is korlátozni kívánták, miközben a francia gazdasági és kulturális pozíciókat is javítani akarták. Egyúttal a katonai és belügyi együttműködés is fejlődésnek indult. Ez a tendencia az 1994-es magyar országgyűlési választásokat követően hivatalba lépő új kormány időszakában is zavartalanul folytatódott, így a külső tényezők szabta keretek között a közeledési folyamat alapvetően sikeresnek volt tekintendő.

Kötete összegzésében a szerző hangsúlyozza, hogy a felvázolt diplomáciai folyamatok mozgatórugóját alapvetően Franciaország geopolitikájában kell keresni, amely a korszak gyorsan változó körülményei közepette igyekezett Párizs vezető szerepét fenntartani az európai politikában. Ennek a célnak a jegyében került sor a keleti nyitás

politikájára is, amely bi-, majd multilaterális alapon igyekezett biztosítani Franciaország befolyását a kontinensen. Ám ez már középtávon sem lehetett sikeres a nagyobb erőforrásokkal, illetve jobb beágyazottsággal rendelkező amerikai és német partner-vetélytársakkal szemben. Ugyanakkor a nyitási kísérlet alapvetően befolyásolta a közép-európai régió országaival fennálló francia kapcsolatokat, így fontos fejezetét alkotja a kétoldalú viszonyrendszernek francia–magyar vonatkozásban is.

A részletes jegyzetapparátust, bibliográfiát és névmutatót tartalmazó kiadvány hiánypótló módon mutatja be Franciaország keleti politikáját, illetve azon belül a francia–magyar kapcsolatokat egy olyan sorsfordító másfél évtizedes időszakban, amely meghatározó befolyást gyakorolt a kétoldalú diplomáciai viszonyok fejlődésére. A könyv külön érdeme, hogy a benne foglaltak alapvetően levéltári alaputatások eredményei, így számos olyan érdekes adalékkal szolgálnak, amelyek még a téma ismerői számára is újdonságot jelentenek. Egyetlen hiányosságának a képanyag hiányát lehet felróni, hiszen az bemutathatta volna a korszak fontosabb szereplőit, illetve a közreadott eseményeket.

Garadnai Zoltán könyve nagyon hasznos olvasmány lehet mindenki számára, aki a Franciaország és Magyarország között fennálló kapcsolatrendszer újabb fejezetei iránt érdeklődik; a témakör kutatói számára pedig megkerülhetetlen alapművet fog jelenteni a jövőben.

BENE KRISZTIÁN